

Alternatívna forma štúdia na získanie učiteľskej spôsobilosti

Zlatica Bakošová – Danka Čechová

Abstrakt: Príspevok podáva informácie o teoretických východiskách, cieľoch inovačného programu učiteľskej prípravy na FF UK v Bratislave. Upozorňuje na tie oblasti, ktoré sa líšia od tradičného modelu vrátane obsahu a organizácie projektu.

Teoretické východiská a ciele projektu

Vzdelávanie je aj na konci 20. storočia stále aktuálnym problémom. Otázkou je, aké majú byť ciele vzdelávania pre ďalšie tisícročie, ako ich sprostredkovať ďalším generáciám. Dôležitou úlohou pri riešení tohto problému je príprava učiteľa pre nové tisícročie. Pri týchto úvahách nemožno obísť globálne problémy ako prehľbuje sa konflikty vyúsťujúce do vojen, otázky chudoby a hladu, zločinnosť, rozpor človeka s prírodou, kríza hodnôt, podmaniteľský vzťah človeka k svetu i túžba ľudí viac mať ako byť. Globálne faktory makroprostredia, historické, kultúrne a sociálne podmienky ovplyvňujú ciele vzdelávania i prípravu učiteľov na ich povolanie.

90. roky 20. storočia sú v oblasti školstva poznačené transformáciou, prílivom informácií cez počítačovú techniku, prenikaním nových myšlienok a koncepcií zo zahraničia a hľadaním optimálnych modelov vyhovujúcim praxi škôl. (Bakošová a Bartalošová, 1997, s. 26).

Príprava učiteľov u nás i vo svete má svoje špecifiká a odborníci v tejto oblasti ju podrobujú kritike (Katz a Raths, 1996a, b, c; Mareš, 1990). Na základe analýzy publikovaných prác Čechová identifikovala a sumarizovala tieto príčiny neadekvátnosti učiteľskej prípravy u nás a vo svete:

- čoraz nižšia prestíž učiteľskej profesie (Genesis Projekt, 1994; Ryba, 1992; Barton, 1994; Zelina 1994),
- preferencia teoretického charakteru výučby učiteľskej prípravy na vysokých školách (Pescosolido a Milkie, 1995; Veenman et al., 1996; Černotová, 1993; Zelina, 1990, 1993, 1994; Solfronk, 1993, 1994; Walterová, 1994),
- inkohorentnosť vo vysokoškolskej príprave učiteľov (Fritz a kol., 1995; Booth a kol., 1995; Spišiak, 1996).

Prípravou budúcich učiteľov sa na Slovensku venuje viacero fakúlt. Medzi prvé strediská vzdelanosti patrí Univerzita Komenského v Bratislave, ktorá pripravuje odborníkov pre učiteľskú profesiu prostredníctvom viacerých fakúlt, z ktorých

každá poskytuje osobitné odborné vzdelávanie a pedagogicko-psychologickú prípravu. Osobitné miesto v príprave učiteľov zohráva Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. Na zabezpečení prípravy učiteľov sa dlhé roky podieľajú ako odborní garanti Katedra pedagogiky a Katedra psychológie spolu s učiteľmi oborových didaktík.

Podobne ako v spomínaných zahraničných koncepciách i v tradičnom modeli FF UK v Bratislave sme pociťovali niektoré problémy, napr. separujúca sa práca katedier pedagogiky a psychológie, v ktorej unikal spoločný pohľad na budúceho učiteľa, vzťah teoretickej a praktickej výučby, nedostatočná komunikácia medzi vysokou a strednou školou, preferencia teoretickej výučby, nedostatok spätnej väzby od študentov o kvalite výučby.

Uvedomujúc si túto skutočnosť, rozhodol sa 8členný tím učiteľov pedagogiky a psychológie uskutočniť cieľový, obsahový a organizačný experiment učiteľskej prípravy. Výsledkom tejto snahy bolo vypracovanie *Projektu alternatívnej formy štúdia na získanie učiteľskej spôsobilosti* (Čechová a kol., 1996) – ďalej len **AUP**.

Ciele projektu

Projekt je určený pre študentov učiteľského štúdia Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a predstavoval päťsemestrálne štúdium pedagogiky a psychológie vedúce k získaniu učiteľskej spôsobilosti. Medzi cieľové zámery na začiatku projektu patrili:

- Príprava učiteľa pre nové tisícročie s dôrazom na rozvíjanie sebapoznávania, a sociálnych kompetencií ako je empatia, schopnosť partnerskej komunikácie.
- Rozvoj kooperatívnych schopností študentov, schopností rešpektovať iných, a tým ich učiť ako utvárať priaznivú klímu na vyučovaní.
- Posilnenie pragmatických vedomostí a zručností študentov, spájanie teoretických poznatkov a utváranie praktických zručností.
- Otvorenosť programu iným koncepciám učiteľskej prípravy, spätnej väzbe študentov a cvičných učiteľov.
- Rozvoj pedagogických kompetencií a zručností pri zvládaní pedagogických, diagnostických a hodnotiacich situácií v škole.
- Tvorba osobnej filozofie študenta posilnením osobného výberu študentov pri obsahu prednášok v záverečnej fáze štúdia podľa vlastných potrieb.

Inovácie učiteľskej prípravy

1. Zmena filozofie výchovy a vzdelávania budúcich učiteľov:

Preferencia výchovy, ktorá posilňuje emocionálnu stránku osobnosti. Vzdelávanie, ktoré sa zameriava na osobnostnú integráciu: sebapoznanie, sebaakceptáciu, sebadôveru budúcich učiteľov.

2. Využitie netradičných, aktivizujúcich metód, z ktorých za najdôležitejšie považujeme participatívne a experienciálne metódy ako osobný zážitok – prax

- vyvodenie teórie a následné spracovanie poznatkov študentmi (Bakošová a Bartalošová, 1997), miesto tradičnej prednášky a seminára.
3. Integrácia pedagogiky a psychológie, ktorá vyžaduje objasnenie problému z aspektu oboch vied a tým následná účasť oboch odborníkov na realizácii tejto myšlienky.
 4. Zavedenie novej formy praxe: pedagogicko-psychologickej, ktorej cieľom je upozorniť študentov, že okrem didaktických kompetencií sú vo výučbe nevyhnutné i kompetencie pedagogicko-psychologické.
 5. Výber a riešenie projektov, ktoré študenti pod vedením vysokoškolského pedagóga konzultovali a overovali na cvičných školách s cvičnými učiteľmi.
 6. Spolupráca s Colledge of Education Florida Atlantic University v Boca Raton, ktorá zabezpečuje prípravu učiteľov cez program The Genesis Teacher Education Project.

Kurikulum AUP

Požiadavku doby o integráciu a globalizáciu pri riešení problémov s akceptovaním špecifik jednotlivých vied sme sa snažili rešpektovať pri tvorbe kurikula AUP. Ďalšou požiadavkou bolo akceptovať potrebu učiteľských kompetencií z aspektu súčasných i budúcich potrieb praxe škôl a najmä z hľadiska prípravy učiteľa pre nové tisícročie.

Celý obsah je rozdelený do štyroch oblastí a z hľadiska organizácie do piatich semestrov:

1. oblasť: sebazpoznávanie, sebarozvíjanie a sebvýchova,
2. oblasť: teoretické základy výchovy a vzdelávania a rozvoj kognitívnych procesov,
3. oblasť: sociálne pedagogické, sociálne psychologické a špeciálne pedagogické aspekty výchovy a vzdelávania,
4. oblasť: edukácia v školskom prostredí.

Sebazpoznávanie, sebarozvíjanie, sebvýchova

Východiskom pre zaradenie tejto tematickej časti sa stala osobnostná integrácia, ktorú pre učiteľa nového tisícročia považujeme za veľmi dôležitú. Učiteľ spozná sám seba vtedy, ak si uvedomí hodnoty, ktoré preferuje, životný štýl, svoje postoje, rodinné prostredie, štýly výchovy, osobné charakteristiky a dispozície, svoju komunikáciu, spôsob riešenia záťažových situácií, obranné mechanizmy. Ak pozná cesty poznávania k sebe, môže lepšie rozvíjať tie osobnostné kvality, ktoré mu otvárajú cestu k iným. Takto pripravený učiteľ má tendenciu lepšie pochopiť iných, viac prejaviť empatiu, dôveru.

Teoretické základy výchovy a vzdelávania a rozvoj kognitívnych procesov

Obsah druhej oblasti tvorili ciele výchovy a vzdelávania v novej spoločnosti, pedagogické smery 20. storočia, pedagogické a psychologické humanistické koncep-

cie, pedagogické modely alternatívnych škôl, koncepcie vyučovania reformných alternatívnych škôl, formy a metódy vyučovania ich pedagogické a psychologické aspekty, vzdelávanie nadaných a talentovaných detí, otázky hodnotenia a klasifikácie. Podstatnú časť tejto oblasti tvorili kognitívne procesy s dôrazom na pamäť, pozornosť, myslenie a vývin kognitívnych procesov, tvorivosti, inteligencie.

Sociálne pedagogické, sociálne psychologické, špeciálne pedagogické a poradenské hľadiská výchovy a vzdelávania

Obsah tejto časti tvoria charakteristiky, typológie, prevencie záškoláctva, šikanovania, drogových závislostí. Ohrozenie mentálneho zdravia vplyvom vonkajších a vnútorných podmienok. Tieto teórie sa opierajú o humanistické a antropologické koncepcie. Sme presvedčení, že učiteľ by mal prijať skutočnosť WHO, že drogovu závislý mladý človek je ten, ktorý potrebuje pomoc, že šikanovanie má rôzne príčiny a korene vo vnútorných i vonkajších podmienkach, že záškoláctvo môže mať rozličné podoby.

Súčasťou tejto časti boli aj špeciálne pedagogické otázky vzdelávania intaktných a handicapovaných detí, poruchy učenia a učenia sa.

Edukácia v školskom prostredí

Obsahom tejto časti je interakcia medzi učiteľom a žiakom, možnosti uplatnenia a porušovania práv detí v škole, podpora a povzbudzovanie žiakov v škole a na vyučovaní, riešenie pedagogických situácií, kooperatívna výchova, Dreikursove chybné ciele správania sa v škole. Obsah by mal odhaliť študentom viacero možností interakcie, upozorniť na mýty a fakty v každodennom učiteľovom správaní sa k žiakom.

Súčasťou obsahu je i *supervízia*. Študenti uskutočnili niekoľko hospitácií na cvičných školách v študovanom predmete, rozborov, vlastných výstupov. Každý učiteľ AUP uskutočnil približne 4–5 hospitácií, v ktorých sa sústredil na pozorovanie pedagogicko-psychologických aspektov, ktoré boli obsahom predchádzajúcich semestrov. Po skončení hospitácie má nasledovať diskusia so študentom, spätná väzba o sledovaných aspektoch vyučovania.

Súčasťou obsahu sú výberové prednášky. Tie odrážajú učiteľovu špecializáciu a študenti si ich vyberajú podľa vlastných potrieb. Majú prispieť k budovaniu osobnej filozofie učiteľskej profesie každého študenta.

Obsah bol počas piatich semestrov obohatený o návštevy amerických učiteľov, ktoré zahŕňali i prednášky, výmenu informácií a odborných publikácií. Ďalej učitelia novozaloženého tímu navštívili FAU v Boca Raton na Floride, kde navštívili ich cvičné školy, odkiaľ si priniesli bohaté skúsenosti, ktoré zapracovávali do obsahu a sprostredkovali študentom.

Ďalšie obohatenie obsahu je tvorba projektových prác, ich verejná prezentácia pred celým tímom študentov a učiteľov a následná analýza.

Organizácia AUP

Na začiatku projektu tvorilo pracovnú skupinu 8 odborníkov z pedagogiky a psychológie, pričom bola zabezpečená odborná proporčnosť (štyria psychológovia, štyria pedagógovia). Tím tvorili učitelia, z ktorých štyria pedagógovia a dvaja psychológovia učili aj v tradičnej učiteľskej príprave. Táto skúsenosť prispela k upevneniu presvedčenia potreby inovácie.

Pracovné povinnosti tímu nás viedli k vytvoreniu nasledujúcich kompetencií:

Kordinátor projektu

Garant pedagogického tímu

Garant psychologického tímu

Garant za administratívne
a organizačné otázky

Dvaja vysokoškolskí pedagógovia
zodpovední za spoluprácu so školami

Dvaja vysokoškolskí pedagógovia
zodpovední za výskum

riaditelia spolupracujúcich škôl
učitelia spolupracujúcich škôl

Študenti AUP

AUP je určená študentom 3.–5. ročníka FF UK, ktorí si zvolili učiteľské štúdium. Výber študentov sa uskutočnil na základe ich záujmu. Do dvoch študijných skupín sa prihlásilo 41 študentov rôznych študijných smerov: angličtina – knihoveda, slovenčina, nemčina, knihoveda – nemčina, história – slovenčina, estetika – filozofia, maďarčina – nemčina, knihoveda – pedagogika, psychológia.

Práca v piatich semestroch je organizovaná v dvoch študijných skupinách, s ktorými pracuje dvojica učiteľov (pedagóg, psychológ, dvaja pedagógovia, dvaja psychológovia).

Projektové práce vedie každý učiteľ podľa výberu. Prax je proporčne rozdelená tak, aby mal každý učiteľ približne rovnaký počet študentov. Výberové prednášky vedú učitelia, ku ktorým sa študenti zapísali.

Čo sa týka materiálneho zabezpečenia, k dispozícii sú dve posluchárne, v ktorých je možné kruhové usporiadanie sedenia pre efektívne komunikáciu a kooperatívnu spoluprácu.

Prínos AUP

Každá nová idea prináša množstvo pozitív i tienistých stránok. Keďže podrobnú analýzu vrátane hodnotení študentov plánujeme urobiť v nasledujúcom období, nenárokujeme si robiť predčasné hodnotiace závery. Naznačíme skôr subjektívne postoje k niektorým aspektom AUP.

Prínos vidíme v niekoľkých rovinách:

1. Integrácia pedagogiky a psychológie

2. Využitie formy zážitkového učenia
3. Spolupráca s FAU
4. Spolupráca s cvičnými školami
5. Tvorba projektových prác
6. Odkrytie tých aspektov, ktoré neponúka tradičná príprava (iný pohľad na učiteľa, školu, na seba).
7. Kooperatívna atmosféra učiteľov so študentmi.

V niektorom z ďalších čísel časopisu *Pedagogická orientace* uverejníme príspevok o hodnotení AUP.

Literatúra

- ALBERT, L. *Cooperative Discipline*. Minnesota: American Guidance Service 1996, 182 s.
- BAKOŠOVÁ, Z., BARTALOŠOVÁ, M. *Inovačné možnosti v pregraduálnej príprave budúcich učiteľov FiF UK v Bratislave*. Bratislava: Metodické centrum, 1997, s. 26–28.
- BARTON, L. Teacher Education and Teacher Professionalism in England – Some Emerging Issues. *British Journal of Sociology of Education*, 15, 1994, 4, 529–543.
- ČECHOVÁ, D., BAKOŠOVÁ, Z., BARTALOŠOVÁ, M., HOCELOVÁ, M., KRANKUS, KUKLIŠOVÁ, M., KOVÁČOVÁ, E., MATULČÍKOVÁ, M. *Projekt alternatívnej formy štúdia na získanie učiteľskej spôsobilosti*. Bratislava, 1996, 6 s. Nепublikovaný materiál.
- ČECHOVÁ, D., BAKOŠOVÁ, Z. *Information on Alternative Teacher Training Project at the Faculty of Arts, Comenius University*. Prednáška prednesená na FAU v Boca Raton v USA dňa 2. 11. 1996.
- DREIKURS, R., GRUNWALD, B. B., PEPPER, F. C. *Maintaining Sanity in the Classroom*. New York: Harper Collins, 1982.
- Genesis Project Executive Summary*. Boca Raton: Florida Atlantic University, 1994, 5 s.
- KATZ, L. G., RATHS, J. Šesť dilem vo vzdelávaní učiteľov. *Pedagogické rozhľady*, 1996–1997 a, b, c, 1, 4–6, 2, 4–6, 3, 12–14.
- MAREŠ, J. Učiteľovo pojetí výchovy. *Výchova a vzdelávaní*, 1, 1990/91, 2, 31–33, 3, 51–54.
- PIKE, G., SELBY, D. *Globální výchova*. Praha, 1994.
- ŠVEC, Š. Konceptia humanisticky orientovanej výučby. *Pedagogická revue*, 46, 1993, 1–2, 2–15.
- WALTEROVÁ, E. *Kurikulum – proměny a trendy v mezinárodní perspektivě*. Brno: Masarykova Univerzita, 1994.

Modelové situácie:

PhDr. Zlatica Bakošová, CSc.

Pre účely záverečnej skúšky AUP

1. Študent na vyučovacej hodine prezentuje požičaný čitateľský denník ako svoju prácu. Učiteľka zistí, že čitateľský denník patrí spolužiakovi zo susednej triedy.
Pokúste sa uviesť niekoľko variácií riešení tejto situácie.
2. Riaditeľka gymnázia nalieha na triednu profesorku riešiť problém záškoláctva dvoch študentov verejne na triednom rodičovskom združení.
Uveďte možnosti triednej profesorky ako riešiť tento problém vo vzťahu k požiadavke riaditeľky, vo vzťahu k študentom, vo vzťahu k rodičom.
3. Na hodine literatúry počas vysvetľovania novej látky študent číta pod lavicou noviny. Učiteľka mu dáva pohľadom najavo, že to eviduje, no nepreruší výklad. Študent však noviny číta ďalej.
Ako má učiteľka postupovať?
4. Ste začínajúca triedna profesorka. Po dvoch mesiacoch pribudne do Vašej triedy nový študent, ktorý sa vrátil z liečby pre drogovú závislosť.
Ako by ste sa postavili k jeho príchodu i k spolužitiu so spolužiakmi?

BAKOŠOVÁ, Z. – ČECHOVÁ, D. Alternatívna forma štúdia na získanie učiteľskej spôsobilosti. *Pedagogická orientace* 1998, č. 4, s. 68–74. ISSN 1211-4669.

Adresy autorek: PhDr. Zlatica Bakošová, CSc., Katedra pedagogiky Filozofickej fakulty UK, Gondova 2, Bratislava,
PhDr. Danka Čechová Ph.D., Katedra psychológie Filozofickej fakulty UK, Gondova 2, Bratislava